

Кровицька О.

УКРАЇНЬСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2005.— 175 с.

Упродовж останнього десятиліття можемо спостерігати, як активізувалася лексикографічна галузь: вийшли друком сотні праць різного плану — своєрідна реакція на ситуацію кінця ХХ ст., коли виявилось, що поза словникарським описом лишилися цілі масиви української лексики й фразеології та гостро постала проблема уніфікації термінології, а також повернення питомих українських мовних засобів, вилучених у тоталітарну добу. Маємо гостру потребу і в тлумачних словниках, і в перекладних. Певна річ, не всі лексикографічні праці нашої доби залишать помітний слід в історії літературної мови, проте всі вони створюють той простір, який згодом називатимуть словникарською практикою кінця ХХ — початку ХХІ ст. Для того щоб проаналізувати позитивні сторони та вади сучасних словників, треба порівняти лексикографічні здобутки нинішні та наших попередників. І цьому повною мірою сприяє рецензована праця О. Кровицької, адже до видання ввійшли як словникові матеріали авторки, так і її аналіз кількох найпомітніших українських словників. Дослідниця в передмові декларує свою мету — це прагнення «проаналізувати деякі тенденції розвитку історичної та навчальної лексикографії, розкрити окремі традиційні та новаторські особливості, що існують у сучасній лексикографічній практиці» (с. 6). Як впливає з приміток, поданих наприкінці тексту, деякі частини рецензованої праці протягом 1995–2005 рр. виходили у світ у вигляді окремих статей.

У розділі «Історична лексикографія: від концепцій до словників» О. Кровицька розглядає лексикографічну спадщину Є. Тимченка, зокрема докладно спиняється на тій оцінці, яку дав І. Огієнко Тимченковому доробкові. Цілком справедливий висновок дослідниці, що нині «велику

справу проф. Євгена Тимченка продовжують львівські науковці, які опублікували «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» (у двох томах) і працюють над укладанням «Словника української мови XVI — першої половини XVII ст.» (с. 18). Підрозділ монографії «Картотека “Словника української мови XVI — першої половини XVII ст.”» містить відомості про етапи створення згаданої лексикографічної праці та її джерельну базу. О. Кровицька окремо розглядає традиції та новаторство львівської лексикографічної школи, що стала словникарським осередком загальнонаціонального масштабу. У підрозділі «Історична лексикографія слов'янських мов» стисло розглянуто лексикографічний набуток Слов'янщини у відповідній галузі. На жаль, через певний схематизм викладу до рецензованої праці не ввійшла досить важлива інформація про деякі лексикографічні практики кількох слов'янських країн. Скажімо, О. Кровицька, пунктирно окресливши здобутки болгарського історичного словникарства — «базується переважно на працях, які подають лексику однієї пам'ятки або ж літературну спадщину одного письменника», — про інші південнослов'янські традиції пише: «У цьому ж руслі фактично розвивається також македонська, сербська, словенська історична лексикографія» (с. 58). Проте таке твердження в зацікавленого читача обов'язково викликає запитання: «А як саме?». Як відомо, попри майже півстолітні спільні «югославські настанови» філологи Словенії, Сербії, Хорватії та Македонії мають ужинок різної ваги. Наприклад, про здобутки словенських лексикографів можемо довідатися з монографічної розвідки Божени Остроменцької-Фрончак «Historia leksykografii słoweńskiej», що вийшла друком 2007 р. Тут знову мусимо з жалем констатувати, що через неприступність закордонних джерел страждають не лише окремі наші дослідники, а й уся національна гуманітаристика.

У цьому ж підрозділі окреслено етапи становлення білоруської історичної лексикографії.

«Перша спроба лексикографічного опрацювання мови білоруських пам'яток припадає на середину XIX ст. і пов'язана з іменем видатного білоруського філолога Івана Носовича», — зазначено в монографії (с. 52). І тільки 1927 р. ухвалили рішення розпочати роботу над підготуванням історичного словника білоруської мови. Для цього була створена спеціальна лексикографічна комісія при Інституті білоруської культури (а не при Інституті білоруської мови, як твердить дослідниця — с. 53).

У другому розділі рецензованої монографії, що має назву «Навчальна лексикографія: особливості розвитку», О. Кровицька розглядає роль словників у сучасній українській загальноосвітній школі, а також у процесі навчання студентів-іноземців. У підрозділі «Асоціативний словник як особливий вид навчальної лексикографії» дослідниця, крім теоретичних положень, що мають важливе значення для укладання такого різновиду праць, подає ще й власні лексикографічні матеріали, здобуті внаслідок експерименту за методикою Г. Кента та А. Розанова у 2000–2002 рр. серед студентів Львівського національного університету ім. І. Франка. Проте з погляду лексикографічного опису та й «стрункості» назви видається не зовсім удалим наступний підрозділ («Короткий асоціативно-тематичний словник української мови “Родина”»), який радше треба було б назвати матеріалами до словника.

Останній підрозділ другого розділу «Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови (географічні назви)» — це також матеріали до словника, подані у вигляді енциклопедичних статей про 22 географічні назви (про те, що вони входять до великої праці — однойменного словника, укладачами якого стали О. Кровицька, З. Мацюк, Н. Станкевич, — довідуємося з приміток наприкінці книжки). Матеріали до лінгвокраїнознавчого словника потребують певних коментарів і доповнень. Наприклад, про *Західний Буг* сказано, що це «річка в Україні» (с. 90), хоч відомо, що згадана водна артерія протікає теренами трьох країн — України, Білорусі та Польщі. Словникова стаття подає інформацію, що *Тиса* — це також «річка в Україні» (с. 102). Проте не зазначено, що вона тече не лише в межах України (Закарпатська область), а й територією Угорщини та Сербії, частково по кордону між Україною і Румунією, також Угорщиною та Словаччиною. І *Прун'ять* — не тільки «річка в Україні» (с. 102), вона несе свої води ще й білоруськими землями. Про *Дністер* подана вичерпніша інформація: «Протікає територією України та Молдови» (с. 98). Отже, хоч з назви матеріалів ви-

пливає, що вони стосуються тільки власних назв української мови, географічну інформацію про гідрооб'єкти варто подавати повністю, що авторка й зробила в інших словникових статтях. Треба визнати, що *Нарев* — це польська й російська форма назви однієї з правих приток Західного Бугу, її подано в розглянутих матеріалах як українську (с. 90), натомість у нашій традиції цю річку називають *Нарвою*. Не зовсім удала, на нашу думку, назва рубрики *Головні міста* у словниковій статті про гідроніми. Головні міста річки? Радше треба було б *Найбільші міста на річці*. Фраза «Головні міста (Дунаю.— *Т. Ц.-С.*): Рені, Ізмаїл, Кілія» (с. 94) потребує коригування, бо це тільки найбільші придунайські міста України. Спорадичні праслов'янські форми в матеріалах наведено здебільшого в кириличному оформленні, що досить незвично («Назва річки (Збруч.— *Т. Ц.-С.*) пов'язана з такими праслов'янськими словами *бруя* “течія”, *бруїти* “текти, литися”» — с. 91). Напевно, укладачі зробили так, орієнтуючись на школярів. У статті *Сян* (с. 94) не завадила б згадка про те, що ця річка пов'язана з лінією Керзона (така інформація наявна в статті *Західний Буг*). Цікаво було б подати в матеріалах уживані в українській художній літературі сталі епітети до власних назв, як-от: *зелений Сян* («В Перемислі, де Сян пливе зелений, // Стояв на мості я в важкій задумі, // Про тебе думав я, душе моя» — І. Франко), *срібнолентий Сян* («Де срібнолентий Сян пливе, // Хрустальноводий Прут реве, // Де бистротечий наш Дністер» — Г. Цегельський), *сивий Дніпро* («І він (Сірко.— *Т. Ц.-С.*) по кількох роках плістиме по отих зарічках до сивого Дніпра. Він йому ніби батько» — Ю. Мухометик). Проте це завдання не на один рік, можливо, укладачі під час перевидання словника зможуть використати цю ідею, адже сталі епітети та порівняння (що навіть набувають ознак штампів у ЗМІ, як бачимо у випадку із *сивим Дніпром*) — надзвичайно цікавий матеріал для лінгвокраїнознавства.

«Після проведення депортаційних процесів 1944–1951 рр., зокрема операції “Вісла” 1947 р., Надсяння ввійшло до складу Польщі», — читаємо в матеріалах (с. 94). Це не зовсім так, адже згадані депортаційні акції здійснювано *вже* в межах Польської держави. Радянсько-польську угоду, що санкціонувала українсько-польський кордон здебільшого по лінії Керзона, з деякими відхиленнями між Криловим і Любачевом (на користь Польщі), підписано 16 серпня 1945 р. Ідею встановлення саме такого кордону схвалено в січні того самого року на Ялтинській конференції. До речі, у матеріалах не знаходимо інформації про виселення

українців з Надбужжя. У статті *Південний Буг* були б незайвими відомості про те, що в українській мові існує синонімічний гідронім *Бог*, який і досі побутує на Поділлі. Протиставлення *Західний Буг* — *Південний Буг* цілком книжне й принесене з інших традицій. Як нам здається, виокремлення *галичан* як етнічної групи українців (с. 97) — досить дискусійне питання. Скажімо, згадані в матеріалах *лемки*, *бойки* й *гуцули* також можуть бути галичанами.

На жаль, до «Лінгвокраїнознавчого словника власних назв української мови» не подано списку (скорочень) назв джерел (напевно, вони є в повному варіанті праці), що унеможливило з'ясування авторства цитат, уміщених у словникових статтях. У цих цитатах, запозичених з легенд, часто наведена народна етимологія назви, що може істотно відрізнятися від наукової, як-от: «Говерло! Говерло! — розповідали ті, що повернулися. Це по-мадярськи означало, що вершина вся в снігу. Такого дива люди, які прийшли сюди з далекої мадярської рівнини, ще не бачили: щоб серед літа — і сніг. Відтоді й гора названа Говерлою — сніжною горою» (с. 96) або «А горам на честь Карпа дали ймення Карпати» (с. 97). Було б бажано, щоб реєстрові слова матеріалів містили наголоси.

У третьому розділі рецензованої праці подано матеріали до словника компліментів та до словника молодіжного сленгу. Комплімент жінці «З вами — хоч під вельон» (с. 107), напевно, логічніше виправити на «З вами — хоч під вінець», адже *вельон* (*фату*) носить тільки наречена, а *вінець* призначений для пари — чоловіка й жінки. У тлу-

маченні матеріалів до словника молодіжного сленгу треба скрізь замінити написання «з коноплі» (с. 125, 131) на *з конопель* — літературну форму родового відмінка множини іменника *коноплі*.

В останньому, четвертому, розділі О. Кровицька вміщує свої рецензії на мовознавчі праці. Дослідниця детально аналізує «Походження назв населених пунктів Покуття» Д. Бучка (Львів, 1990), монографію Б. Галаса «Ф. С. Шимкевич як лексикограф і українське словникарство (кінець XVIII — початок XX ст.)» (Ужгород, 1995), розвідку В. Котович «Походження назв населених пунктів Опілля» (Дрогобич, 2000), бібліографічний покажчик Т. Кульчицької «Українська лексикографія XIII–XX ст.» (Львів, 1998) та «Короткий словник жаргонної лексики української мови» Л. Ставицької (Київ, 2004). Спостереження та зауваження О. Кровицької сприятимуть поліпшенню зазначених праць.

Під час перевидання рецензованої праці авторці варто узгодити деякі аббревіатури, скорочення, звірити написання прізвищ і т. ін.

Звичайно, всі наведені тут зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на цілком позитивну оцінку «Української лексикографії» О. Кровицької. Наважимося твердити, що книжка містить багато сконденсованих ідей, часом пунктирно позначених. Коли їх розвинути, можна створити працю, яка набуде великого значення для нашої філології.

Т. ЦИМБАЛЮК-СКОПНЕНКО

Šiřková R., Savický N.

UKRAJINSKO-ČESKÝ A ČESKO-UKRAJINSKÝ SLOVNÍK

Praha : Leda, 2008.— 1026 s.

Чеська україністика поповнилася новим перекладним словником — Українсько-чеським та чесько-українським, який підготували науковці Слов'янського інституту Чеської академії наук Р. Шишкова і М. Савицький. Автори добре обізнані з проблемами теорії двомовної лексикографії, мають великий практичний досвід лексикографічної праці. Вони є укладачами двотомного Українсько-чеського словника (Прага, 1994–1996), а Р. Шишкова була одним з редакторів

двотомного Чесько-українського словника (К., 1988–1989). Потреба в новому перекладному словнику була нагальною з огляду на актуальні зміни в лексиконах сучасних мов, зумовлені динамічними процесами в соціально-економічному, політичному, культурному, інформаційному житті як чеського, так і українського суспільства. Нові поняття, терміни, запозичення з інших мов, передусім з англійської, неосемантизми — всі ці лексичні явища зафіксовані у новому словнику.